

Milena Mileva Blažič

VERSKI MOTIVI V PRAVLJICAH HANSA CHRISTIANA ANDERSENA

Andersenovo življenje

Hans Christian Andersen se je rodil 2. aprila 1805. leta v Odesi na Danskem in se je leta 1819 kot štirinajstletnik preselil v Kopenhagen. Rojen je bil v revni družini, z materjo in očetom ter s polsestro Karen, ki je tudi ena izmed literarnih likov v njegovih pravljicah (*Rdeči čevlji*). V življenju je napisal tri avtobiografije in je dejansko romantiziral svoje življenje. Prva biografija nosi naslov *Pravljica mojega življenja* (1835). Če primerjamo, kaj so o njem pisali danski časopisi in njegovi sodobniki, je bilo njegovo življenje vse prej kot pravljica. Želel je uspeti kot pevec, plesalec v baletu, gledališču in operi (1819–22). V življenju so ga podpirali trije mecenarji in je bil eden izmed prvih t. i. svobodnih umetnikov. Rad je obiskoval dvore, gradove, salone in celo življenje je pisal dnevnike, potopise ter navdušeno risal. V nekaterih pravljicah je evfemiziral vero, predvsem v primerih, ko so glavni literarni liki ženske (npr. *Deklica z vžigalicami*, *Mala morska deklica*, *O deklici, ki je stopila na kruh* idr.), v drugih je bil skeptičen (npr. *Senca*, *Stara figa* idr.).

Literarni liki

Razlika med ženskimi in moškimi literarnimi liki v Andersenovih pravljicah je bistvena. Če postavimo njegove osrednje like v kontekst

ženskih likov, postane razvidno, da so viktimizirani, npr. da so brez dela telesa (*Mala morska deklica*), kar zajema tudi lika baletke (*Stanovitni kositrni vojak*) in Karen z odsekanimi nogami (*Rdeči čevlji*); da so nesposobne (lik matere v *Grdem račku*), da so jim naložene težke preizkušnje (deklica Gerda v *Snežni kraljici*); da so zasmehovane (*Kraljična na zrnu graha*, *Svinjski pastir*); da umirajo in umrejo (*Deklica z vžigalicami*, *Mala morska deklica*); da so stare, grde in čarovnice, zato jih lahko ubijejo (npr. lik čarovnice v *Vžigalniku*) ipd.

V njegovi najbolj znani pravljici z naslovom *Grdi raček* preko sveta poosebljenih živali tematizira svojo avtobiografijo. Prepričan je bil, da je bil nezakonski sin danskega kralja Kristijana VIII. in dvorne dame Elise Ahlefeldt Laurvig, češ da sta ga dala v posvojitev na vas (račje gnezdo), čeprav je v resnici kraljevski ptič, nastal iz »labodovega jajca«. Tudi citat iz *Grdega račka*, »Lahko se izvališ v račjaku, vendar je pomembno, da si iz labodovega jajca!«, je aluzija, s katero je romantiziral svoje poreklo, saj se je udinjal aristokraciji:

Kar k njim poletim, h kraljevskim pticam! [...] In poletel je nad vodo in zaplaval proti čudovitim labodom. [...] Odrasli labodi so se mu priklanjali. (Andersen 1998, 161)

Nič ne de, če se rodiš v račjaku, da se le izležeš iz labodjega jajca! (Andersen 1998, 161)

Andersen in vera

H. C. Andersen je v svojem življenju napisal okrog 210 pravljic in njegova krščanska prepričanja so v podtonu prisotna v vseh pravljicah, čeprav se še vedno najde kakšna pravljica v rokopisu. Pisatelj je izumil svoj model klasične (avtorske) pravljice za otroke in odrasle v obdobju 1835–1874. Zipes pravi, da z ideološkim namenom (Zipes 2006, 81), ker so njegove pravljice prežete s splošnimi nauki protestantske etike in z idejo o naravnem biološkem redu. Čeprav je bil skromnega družbenega

porekla, je zagovarjal meščanske poglede na svet, ki so bili sprejeti kot pravilo za zahodno kulturo.

Andersen se je poistovetil z likom Aladina iz zbirke arabskih pravljic *Tisoč in ena noč*. Želel je dokazati, da je genij, kot na primer Homer, Dante, Goethe in Shakespeare, kljub skromnemu poreklu in videzu (bil je namreč polpismen do 21. leta). Osrednji motiv vseh njegovih pravljic je Orfejev motiv, ki ponazarja, da je mogoče s pomočjo umetnosti premagati smrt.

Andersen in Kierkegaard

Razmerje med slavnima danskima osebnostma, filozofom Sørenom Kierkegaardom in pravljicarjem Andersenom, je predmet številnih razprav (Bøggild 2006) in presega namen pričujočega članka. Potrebno je omeniti, da je vpliv filozofije na pravljice, ki ob času svojega nastajanja niso bile namenjene otrokom, nadvse zanimiv. Na primer, Goethejeva pravljica *Zelena kača in prelepa Liljana* (1795), aplikacija Heglove dialektike gospodarja in hlapca na Andersenove pravljice,¹ predvsem pa Hegel in pravljice O. Wilda (O'Keefe 2017) bodo predmet nadaljnjih člankov, zato jih tu le omenjamo. Še danes imajo Danci dvoumen odnos do Andersena, saj cenijo njegovo delo, razprave o njegovi osebnosti pa so tudi predmet znanstvenega preučevanja. Kierkegaard je leta 1838 napisal članek *Iz pisne zapuščine še žive osebe* (Kierkegaard [1838] 1962), v katerem je kritiziral Andersenova dela. Kierkegaard je menil, da je pisatelj brez idej, da ne razlikuje med seboj in svojimi junaki, ker je vsem skupno nezadovoljstvo s svetom. Očital mu je, da se ne bori, zato uporabi analogijo in navede, da so pravi geniji kot ogenj, ki jim je veter izziv, in ne sveče, ki jih ugasne vsak veter. Kierkegaard Andersenu očita, da je njegov vsevedni pripovedovalec manipulativen, da nima filozofije življenja (višje ideje), ki bi življenje in delo junaka povezala v smiselno celoto.

1 Andersen v svoji avtobiografiji ([1847] 2002, 50) omenja, da je bral Heglovo *Zgodovino filozofije*.

Andersen in Slovenci

Prva Andersenova pravljica je bila v slovenščino prevedena za revijo *Vedež* (1850), in sicer pod naslovom *Nova oblačila*. Janko Kos je pisal o vplivih Andersena na Levstika, pri čemer je posebej opozoril na drugi del *Krpana z Vrha*, ki je podoben Andersenovemu *Vžigalniku*. Levstik je Andersena tudi prevajal, npr. pravljico *Svinjar*. Kosovel je Andersena omenil v članku *O kriteriju in kritiki* (1924).

V Kosovelovih *Zbranih delih 1–4* (1964–2011) je pisatelj omenjen le v zvezi s prevodi za *Andersenove pripovedke: Za slovensko mladino*. Ljudmila Prunk je iz nemščine prevedla oz. priredila deset Andersenovih pravljic.² Pavel Karlin in France Koblar sta bila do prevodov Andersenovih del, ki jih je prispevala Ljudmila Prunk, dokaj kritična.

Srečko Kosovel je pisal za dvojnega naslovnika: za otroke in odrasle. Na temelju poznavanja življenja in dela ter vpogleda v *Zbrana dela* je razvidno, da je bil precej naklonjen pravljicam. Prvič zato, ker sta bili v njegovi rokopisni zapuščini najdeni dve Andersenovi pravljici iz zbirke *Slikanica brez slik*. Drugič zato, ker so v Kosovelovem opusu pogoste omembe R. Tagoreja, O. Wilda (Kosovel 1977, 1312; Vrečko 2011, 555) in Andersena. Za prevajanje si je izbral pravljíčarja t. i. klasične avtorske pravljice – Andersena in Wilda. Pravljice so ga zanimale tudi teoretsko, saj je o njih napisal dva članka. Ni odveč vedeti, da sta tako Kosovel kot Andersen ustvarjala lepljenke.

Andersen v slovenščini

V slovenščino je prvi prevod Andersenovih pravljíc iz danskega izvornika opravila Silvana Orel Kos, leta 1998 (25 pravljíc)³ in leta 2005

- 2 *Budalo, Ingrida, Kraljična na grahu, Kresilnik, Leteči kovček, Marko in njegov sopotnik, Miklavž in Miklavžek, Nova cesarjeva obleka, Paradiž, Svinjski pastir* (Andersen 1923, 107).
- 3 *Ajda, Bedak Jurček, Dvanajsterica s pošto, Gizdavi skakuni, Hranilnik, Iгла za krpanje, Jelka, Juha s špil, Kakor naredi stari, je vselej prav, Metulj, Miklavž in*

(25 pravljic),⁴ pri čemer je prevedla skupaj 50 od 212 Andersenovih pravljic. Vsi dotedanji prevodi so bili iz nemščine.

Prva knjiga Andersenovih pravljic (z 11 pravljicami) z naslovom *Kitica Andersenovih pravljic* (Andersen 1863) je izšla leta 1863, iz nemške predloge pa jo je »poslovenil«⁵ Fran Erjavec.⁵ V zbirki *Andersenove pravljice za mladino* (1896), ki jo je prevedel Fran Nedeljko, je objavljenih šestnajst pravljic (*Ajda, Angelj, Deklica z užigalicami, Divji labodi, Jelčica, Kraljičina na grahu, Kresilo, Marjetica, Najljubeznivejša roža na svetu, Palčica, Petelin na strehi in petelin na smetišči, Snežak, Stanovitni kositerni vojak, Starec Peskar, Štorklje, Zadnji biser*).

Zbirko *Sedem Andersenovih pravljic za šegave modrijane in modrijančke* iz leta 1940 je ilustriral Hinko Smrekar in prevedel Mirko Košir (*Črnilnik in pero, Dvanajst se jih je pripeljalo s pošto, Dekletce z žveplenkami, Hudobni knez, Miklavž in Miklaveck, O deklici, ki je stopila na kruh, Zaročenca*). Obenem je leta 1944 izšla zbirka *Šopek Andersenovih pravljic* z ilustracijami Marije Vogelnik in v prevodu Miklavža Kureta.

V obdobju 1945–1998 so bile Andersenove pravljice tiskane in prevajane in ker so bile namenjene otrokom, so bile pogosto ilustrirane, bodisi v zbirki bodisi v slikaniški knjižni obliki kot *Andersenove pravljice* (1950, 1957, 1967, 1975, 1980, 1984, 1987), ki jih je prevajal Rudolf Kresal, ali pa kot posamezne pravljice (v nadaljevanju slikanice), npr. *Bedak Jurček, Cesarjev slavec, Cesarjeva nova oblačila, Deklica z vžigalicami, Divji labodi, Grdi raček, Jelka, Kakor napravi stari, je zmerom prav, Metulj, Palčica, Pastirica in dimnikar, Snežna kraljica, Svinjski pastir, Veliki Miklavž in mali Miklavž, Vžigalnik idr.*

Miklavžek, Najhitrejši tekač, O deklici, ki je stopila na kruh, O vrtnarju in njegovi gospodi, Ole Lahkonoček, Ovratnik, Peterica iz grahovega stroka, Polž in vrtnica, Rajski vrt, Sneženi mož, Sopotnik, Stara cestna svetilka, Stara hiša, Vilinja gora.

- 4 *Bezgovna mamka, Cesarjeva nova oblačila, Cvetlice male Ide, Deklica z vžigalicami, Divji labodi, Grdi raček, Krastača, Lan, Leteči kovček, Mala morska deklica, Palčica, Pastirica in dimnikar, Pero in črnilnik, Poslednje sanje starega hrasta, Princesa na zrnu graha, Rdeči čeveljci, Senca, Škrat in trgovec, Slavec, Snežna kraljica, Srečine galoše, Srečna družina, Stanovitni kositrni vojak, Svinjski pastir, Vžigalnik, Zaročenca.*
- 5 *Angelj, Dete v grobu, Divji labudi, Marjetica, Mati, Najljubeznivejša roža na svetu, Od ajde, Pravljica o letu, Srečna rodovina in Zadnji biser.*

Andersen v Ljubljani

Andersen (1805–1875) je veliko potoval, tridesetkrat je bival v tujini – če seštejemo vse njegove poti, je deset let svojega življenja preživel zunaj Danske. V avtobiografijah, dnevnikih, pismih in potopisih je pisal in risal v svoj dnevnik. Na poti z Dunaja v Trst se je dvakrat ustavil v Ljubljani. Prvič je prišel s kočijo (19.–20. marca 1846), drugič z vlakom (30.–31. maja 1854). Obakrat je v Ljubljani prespal v hotelu Stadt Wien, ki se je nahajal v bližini današnje ljubljanske veleblagovnice Nama oz. kina Komuna. Videl je vhod v Postojnsko jamo, ki ga je tudi narisal, bil je navdušen nad kraško pokrajino in Italijo, kar je opisal v svoji drugi avtobiografiji z naslovom *Pravljica mojega življenja* (1855).

Četrtek, 19. marca [1846]. Ob pol petih sem že popil vso kavo. Potem sem se ves dan vozil prek hribovite pokrajine. Pomlad se je ponekod že napovedovala v žitnem polju, na vrbah in na sadnem drevju, ki je že cvetelo. Kosil sem v Celju. Pozno zvečer sem prispel v Ljubljano. Spet so nam vzeli potne liste. To me je razjezilo. V hotelu Stadt Wien je bil zelo objesten natak. (Blažič 2005, 233)

Torek, 30. maja [1854]. Čez noč preko Semmeringa skozi silovit dež. V Mürzzuschlagu, ob prihodu v vagon, nismo mogli potrditi naših vozovnic za nadaljnjo vožnjo. Sprevodnik nam je pomagal, da smo to storili v Brucku. Zdaj je Einer zbolel, bruhal je skozi okno vagona. Zelo me je skrbelo zanj. Bil je tudi siten. Zvečer, minaret smo prišli v Ljubljano, tam v hotelu Stadt Wien slab sprejem in slaba hrana. Pozabil sem pokrivalo. (Blažič 2005, 233)

Sreda, 31. maja [1854]. Moral sem vstati ob štirih zjutraj. Sam sem moral s prtljago na postajo. Vstopil sem v majhen, grd vagon z zelo prijaznim človekom iz Trsta. Einer je odlično spal in ni kaj dosti videl. Nisem ga mogel spraviti iz vagona, ko je večina že odšla. Potem pa je bil zelo siten in neprijeten. Ob tem mi je bilo kar slabo. Lepa krajina. V Adelsbergu [Postojni] kosilo. Videl vhod v znamenito jamo. Ob 9½ smo prispeli v Trst.« (Blažič 2005, 233)

Andersenovi ilustratorki

Za razliko od pravljic J. in W. Grimma, ki predstavljajo model ljudske pravljice in ki sta jih brata Grimm predvsem zapisovala in tudi spreminjala od prve rokopisne izdaje leta 1810 do zadnje, sedme, izdaje leta 1859, je za Andersenove pravljice značilno, da so izrazito avtorske in predstavljajo nov model, imenovan model klasične pravljice. Čeprav je Andersen napisal okrog 70 knjig, predvsem za odrasle, je najbolj znan zaradi svoje zbirke pravljic. Ukvarjal se je tudi z risanjem in s slikanicami, tudi sam je poustvaril 16 slikanic.

Po letu 1945 se je v Sloveniji povečalo zanimanje za pravljice in slikanice. Leta 1945 je bila ustanovljena Akademija za likovno umetnost (Akademija upodablajočih umetnosti), na kateri so študirale prve slovenske ilustratorke, specializirane za otroške ilustracije in pravljice. Zato se je za njih – Marlenka Stupica, Marjanca Jemec Božič, Ančka Gošnik Godec in Jelka Reichman – uveljavilo ljudsko poimenovanje *pravljíčarke*.

Značilnost Marlenke Stupica je tudi ilustriranje Andersenovih pravljic, npr. *Grdi raček*, *Palčica* (Avguštin 2005).

Velike barvne površine, kjer se nekoč jasna obrisna linija prostora, figur in predmetov v njem v mehkih prehodih vse bolj staplja z barvo, postanejo še izrazitejše v *Grdem račku* (1993). Motivni svet je z izjemo dveh prizorov posvečen živalim in čudoviti naravi, ki jo umetnica spremlja skozi vse štiri letne čase: v od sonca razvajanem poletju, ko se iz jajc skupaj z rumenimi račkami izleže čuden labodji mladič, v melanholični jeseni, ko se jate ptic v žarkem poznem soncu z listjem, ki ga odnaša veter z dreves, selijo na jug, v beli zimi, doživeti v preprosti izbici, polni ljubkih otrok, ter v ključnem prizoru pravega zmagoslavja pomladi. Preobrazbo grdega račka v elegantnega belega laboda je Marlenka Stupica poudarila v vrhunski, bidermajersko slikoviti podobi ozelenega mestnega parka z razcvetelim španskim bezgom, smetanastimi labodi, ki se ogledujejo na mirni gladini ribnika, ter praznično napravljenimi otroki, spominjajočimi na meščanske portrete iz obdobja romantike. Ob sprehodu skozi očarljiva prizorišča, kjer seveda ne manjka drobnih posebnosti, ni težko spoznati,

da je nekdanjo srednjeveško miniaturo kot metaforično izhodišče neopazno zamenjala romantična bidermajerska slika.« (Krivec Dragan v Andersen 2010, 15)

Izjemne ilustracije Andersenovih pravljic je prispevala Marija Lucija Stupica (1950–2002), in sicer za pravljice *Cesarjeva nova oblačila*, *Grdi raček*, *Kraljična na zrnju graha*, *Leteči kovček*, *Mala morska deklica*, *Pastirica in dimnikar*, *Snežna kraljica*, *Svinjski pastir* in *Vžigalnik*.

Štiri Andersenove pravljice (*Leteči kovček*, *Mala morska deklica*, *Pastirica in dimnikar*, *Svinjski pastir*) je naslikala Marija Lucija Stupica (2010, posthumna izdaja).

Leteči kovček

V svojih knjižnih ilustracijah, posebej v pravljici *Leteči kovček*, ki se dogaja v Turčiji – »Bog nas obvaruj! In tako je prispel na Turško. [...] kajti pri Turkih so vsi hodili kakor on v haljah in copatah.« (Andersen 2010, 28) – je Marija Lucija Stupica poudarila orientalske verske motive, mošeje, tipično obleko turške dojelje, pohištvo (zofa). V pravljici se je mladenič predstavil speči turški kraljevi hčerki, »dejal, da je turški bog, ki se je k njej spustil z neba [...]. [P]ovedal pa ji je tudi o štoklji, ki prinaša ljubke otročičke. (Andersen 2010, 32).

V besedilu se večkrat pojavi sintagma »turški bog«, ki je v resnici trgovčev sin. Le-ta jih prepriča, da je turški bog, in sicer tako, da iz letečega kovčka naredi ognjemet, petarde in rakete. Po koncu ognjemeta in ko skriva leteči kovček v gozd, mladenič sprašuje ljudi v mestu o doživetju:

Jaz sem videl samega turškega boga,« je dejal prvi, »oči je imel kakor žareče zvezde, brado pa kot penečo se vodo!

Letel je v gorečem ogrinjalu,« je dejal drugi. »Izza gub pa so pogledovali ljubki angelčki.« (Andersen 2010, 46)

Mladenič pride v gozd po leteči kovček, ki je zgorel med tem, ko je pripovedoval pravljico o škatlici vžigalic. Pri vizualni podobi verskih

motivov, mošej, oblačil, pohištva, stenskih poslikav (vzorci) izstopa risba mošeje, stavbe, namenjene islamskim verskim obredom. To v svoji spremni besedi med drugim navaja tudi umetnostna zgodovinarica Judita Krivec Dragan.

Leteči kovček (1983) je prva v vrsti slikanic, ki jih je avtorica ilustracij tudi v celoti likovno opremila. Čeprav tudi v tej, verjetno najvedrejši, pravljici ne moremo govoriti o slepečem soncu, je njena paleta med vsemi najsvetlejša, precej navdahnjena z Orientom in drugačno barvitostjo, kot jo pozna Sever (Andersen 2010, 122).

V ilustracijah pravljice *Svinjski pastir* je ilustratorica upodobila princeso, ki je zavrnila revnega princa. Obubožana princesa je ilustrirana kot alegorija smrti (črna oblačila, kapuca, culica, popotna palica ipd.). Nekajkrat se omenja motiv »svetih nebes« v medmetni rabi, ki izraža začudenje: »'Sveta nebesa!' je dejala dvorjanka.« (Andersen 2010, 58) in »Sveta nebesa, kako se mu je mudilo!« (Andersen 2010, 64)

Metoda

Za pričujoči članek sta bili uporabljeni deskriptivna metoda in metoda literarne analize petdesetih Andersenovih pravljic v slovenščini (prevod iz danščine). Ostale pravljice so analizirane v angleščini.

Verski motivi so v pravljicah močno zastopani, postavljeni so v kontekst avtorskih oz. klasičnih pravljic in se prepletajo s pravljničnimi bitji, npr. čarovnicami, morskimi bitji, palčki, palčicami, škrti, vilami, troli ipd.

Verske motive se pojmuje kot nadpomenko za različne motive, ki se pojavljajo v posameznih religijah, npr. budizmu (Dali Lama), hinduizmu (Brahma), islamu (Alah, Koran, mošeja), judovstvu (Jud Ahasver), katolicizmu, poganstvu (pogani), politeizmu (Amor), protestantizmu. Tudi pri Andersenu se pojavljajo različni verski motivi, predvsem krščanski, ki imajo v pravljicah ob pravljničnih bitjih drugačno vlogo in so uporabljeni v drugačnem – pravljničnem – kontekstu. Danski raziskovalec Lars

Bo Jansen je pri preučevanju verskih motivov pri H. C. Andersenu naštel 123⁶ motivov.⁷ Andersen je bil sicer protestant, vendar viri kažejo, da je bil zelo praznoveren, čeprav imajo vsi ti motivi v pravljичnem kontekstu drugačno vlogo in funkcijo. Vsekakor je zanimivo na podlagi citatov in konkordance (pojavljanja verskih motivov v pravljicah) iskati sožitja, saj je Andersen uporabljal verske motive in zelo poudarjene pogsanske motive narave, vodnih bitij, oživljanja naravnih pojavov, naravnih bitij (ajda, bezeg, cvetice [male Ide], črepinja, črnilnik, hrast, igla [za krpanje], jajčna lupina, metulj, palčica, pero, račke, slavec, vrtavka, žogica) kot tudi srednjeveške alegorije: Radost, Veselje in Žalost v pravljici, ki se dogaja v Italiji.

Ne samo, da Andersen poseblja naravo, bitja v naravi, temveč poseblja tudi stvari, npr. porcelanaste lutke (Dimnikar, Kitajec, Pastirica), igrače (Baletka, Kositrni vojak).

6 Alah, Amor, angeli, astrologija, barjanka, binkošti, birma, blagoslov, blagoslovljena voda, bližnji, bog, bogovi (duhovi in demoni), božič (božično drevesce), božja svetloba, božje kraljestvo (nebesa), brahma, cerkev, cerkveni zvon, čarovnica, čarovnija, čudež, čudežna zdravila, Dalaj Lama, devica Marija, duh, duh konja, duh prašiča, duhovnik, dvanajsta noč (epifanija) edenski/rajski vrt (drevo spoznanja, Adam in Eva), Esterina knjiga, evharistija, feniks, gospodov dan, greh, grešnik, grob, hudič, satan, hvalnica, psalm, ibis, Jakobova lestev, Jezus Kristus, kadi-lo, kerub, knjiga hvalnic, verska pesmarica, posmrtna poravnava dobrega in zlega, konec sveta, koran, križ, krst, krsta, ljubezen in solze osvobodijo dušo, lotosov cvet, maša, menihi, minaret, molitev, morski duhovi, morski mož, morska deklica, mošeja, posmrtno življenje, nevhajan kruh, niks, Novo leto (Silvestrovo), nune, obelisk, obred, očiščenje z vodo, oltar, oltarne sveče, pekel, pobožnost, ponižnost, hvaležnost, pogani, pogreb, pokopališče, poroka, posvetitev, inicijacija, videti boga ali se mu približati, prerok, prerokba, pridiga, prisega, rastlinski duhovi, reka Lete, samostan, sfinga, smrt, Spanček Zaspanček (Peščeni človek), spoved, spovednica, preobrazba, starec iz potoka, svečnica, sveti duh, barjanski duhovi, svetniki, Biblija, škrat, škrati, Ahasver, teološki, trolji, iti v nebesa, umreti, usmiljenje, boginja usode, Valpurgina noč, večno življenje, nesmrtnost, velika kača, velika noč, velika jesen, vera, vera v združitev z mrtvimi, verovanje, vesoljni potop, Noetova barka, vila, vilinci, škratje, višave, vmesno stanje, vstajenje, zapanje v božjo previdnost, zgodbe o vstajenju duše, znamenje, žrtvovanje, župnik idr.

7 https://andersen.sdu.dk/forskning/motiver/motiv_e.html.

Rezultati z razpravo

Deklica z vžigalicami

V znani Andersenovi pravljici, ki bi jo na temelju literarne teorije pravljic Maxa Luthija lahko poimenovali antipravljica, ker ima nesrečen konec, pravljčni prostor in čas predstavljata silvestrski večer (*prekrasno božično drevesce, božične svečice, gosja pečenka, prečudovito veliko božično drevo ...*). Protislovno je, da se ob verskih motivih (bog, božič, hvalnica, molitev, Silvestrovo) pojavlja nasprotno ravnanje ljudi, ki jim je lažno usmiljenje ob verskih praznikih le izgovor za nedejavnost, saj ne pomagajo otroku, ki umira in na koncu tudi umre na cesti.

V pravljici *Cesarjeva nova oblačila* je uporabljena podoba otroka, ki mu odrasli verjamejo in se skrivajo za njegovim mnenjem, ki ga kasneje tudi podprejo, ker jim je v korist. Po drugi strani podoba otroka v *Deklici z vžigalicami*, ki tudi »ima prav«, ki je tudi arhetip božanskega, vendar ranjenega otroka, ne poseže v politično dogajanje z izjavo, da cesar nima ničesar na sebi, zato deklico z vžigalicami pustijo, da umira in umre, z lažno tolažbo, da je šla na lepši in boljši svet, celo z nasmehom na ustnicah. Obe podobi otroka v teh dveh pravljicah kažeta ne le na pisateljeva dvojna merila, ampak tudi na dvojna družbena merila do otrok. Otroka, ki izjavi, da cesar nima ničesar na sebi, odrasli podprejo, ker gre za skrievanje za podobo otroka in priznanje lastne nemoči.

»Nekdo umira!« je dejala mala, kajti rajnka stara babica je bila edina dobra z deklico, je vedno pravila: kadar se utrne zvezda, duša poleti k Bogu. (Andersen 1998, 174)

Vzela je [babica] deklico v svoje naročje, veličastno sta poleteli v veselje, visoko, visoko; tja, kjer ni ne mraza, ne lakote, ne strahu – k Bogu!

V kotu ob hiši pa je v mrzlem jutru sedela deklica z rdečimi lici in nasmehom na ustnicah – mrtva, zadnji večer starega leta je do smrti zmrznila. Jutro novega leta se je prebudilo nad malim trupelcem, ki je sedelo z vžigalicami, od katerih je zgorel skoraj ves sveženjček. 'Ogreti se je želela!'

so pravili. Nihče pa ni vedel, kolikšno lepoto je doživela in kako veličastno je s staro babico stopila v veselo novo leto! (Andersen 1998,174)

Grdi raček

Pravljica *Grdi raček* je Andersenova pravljica avtobiografija. Pisatelj je v tej pravljici v protislovju sam s seboj. Na površju tematizira motiv skromnosti – zadnji bodo prvi –, vendar na koncu besedila da prednost aristokratskemu poreklu, belim ptičem, kraljevskim ptičem, lepim belim labodom, ki visoko letijo.

Pogosto se pojavlja verski motiv kot medmetna zveza »hvala bogu«, v pomenu »na srečo«. V pravljici *Grdi raček* so poudarjeni verski motivi svetlobe, vode (simbolni krst v vodi), ki je hkrati protisloven, ker vsebuje elemente narcizma (motiv Narcisa, ki se ogleduje v vodi). V tej pravljici Andersen tematizira motiv bede in trpljenja, ki naj bi bil literarni lik, ki je »tako mlad in tako lep«, ki se mu vsi priklanjajo, pripeljal v višji družbeni in ekonomski razred. Pravljico zaključijo z mislijo »dobro srce se nikoli ne prevzame« (Andersen 2010, 162), ker je bil preganjan in zasmehevan na podlagi videza (črno-siv raček), na koncu pa je protislovje – otroci ga častijo ravno zaradi lepega belega videza kraljevskega ptiča.

V pravljicah *Grdi raček*, *Mala morska deklica* in *Slavec* Andersen tematizira budistični motiv oz. verski motiv duhovne lepote, ki naj bi se rodila iz trpljenja.

Kositrni vojak

»Pa se je papir raztrgal in kositrni vojak je zgrmel skozenj – še v istem trenutku ga je pogoltnila ogromna riba.

Joj, kako temno je bilo tam notri! Še celo temneje kot pod desko nad jarkom in tako na tesnem je bil kositrni vojak, pa je vseeno ostal stanovit in ležal, kot je bil dolg in širok, s puško na rami.« (Andersen 1998, 109).

»GOSPOD pa je določil veliko ribo, da je pogoltnila Jona, in Jona je ostal v ribjem trebuhu tri dni in tri noči.« (Jon 2,1)

Mala morska deklica

V pravljici z naslovom *Mala morska deklica* se pojavljajo različni in številni verski motivi, predvsem krščanski (npr. božje kraljestvo, cerkev, nebesa, trpljenje, umreti, iti v nebesa, večnost, zvon), hkrati pa pravljica tematizira tudi druge verske motive: morje, kralj morjanov, ki se medbesedilno nanaša na antični politeizem in rimskega boga morja Neptuna. Pojavljajo se neparna in parna števila, slednja so značilna za orientalske pravljice (šest otrok, dvanajst ostrig), marmornat kip (medbesedilnost z antičnimi kipi), morski svet deluje kot spodnji svet, zemeljski svet kot zgornji svet in na koncu sprememba v morsko peno, ki predstavlja budistični motiv.

Andersen v številnih pravljicah, v *Mali morski deklici* še posebej izrazito, tematizira motiv (ženskega) žrtvovanja za višje (moške) cilje, podobno kot v *Snežni kraljici*. Ženske literarne like predstavi z verskimi atributi (samo)žrtvovanja – da bi rešile morsko ali snežno kraljestvo, sebi pa »pridobijo večno ime« ali »nesmrtno dušo« (Andersen 1998, 45), a le v pravljicah. Tukaj lahko najdemo vzporednice s klasično antično tragedijo, kjer junakinje, podobno kot Antigona, fizično umrejo, moralno pa živijo naprej. Pisatelj uporablja verske motive tudi zato, da upraviči pravljичno žrtvovanje ženske, obratnih primerov v njegovih pravljicah ni – da bi se (moški) literarni lik žrtvoval za žensko, kvečjemu jo zasmehuje, npr. *Kraljična na zrnu graha* in *Svinjski pastir*.

Ravno ob galeriji ženskih pravljичnih likov pri Andersenu, ko so nekateri liki brez spodnjega dela telesa (*Mala morska deklica*), baletka brez noge (*Kositrni vojak*), Karen z odsekanima nogama (*Rdeči čevlji*), se postavi vprašanje psihoanalitične obravnave in nezavednega ubesedenega v besedilu, kar bo tema enega izmed naslednjih člankov.

Pisatelj, kljub dejstvu, da prevladujejo krščanski verski motivi, te tudi intertekstualizira z antičnimi (spodnji svet, zgornji svet, nebeški svet) in srednjeveško Dantejevo *Božansko komedijo* (pekkel, vice in raj). V *Mali morski deklici* se pojavlja alegorija (morje – zemlja – zrak), ko se iz morskega bitja (pekkel, kjer zamenja svojo nesmrtno dušo za zemeljsko dušo) spremeni v zemeljsko bitje (vice zaradi zemeljske ljubezni) in na koncu

umre ali se spremeni v novo obliko življenja (»zračna hčerka«, ki nima več večne duše, lahko pa si jo ustvari z dobrimi deli [Andersen 1998, 55]).

Mala morska deklica, ki predstavlja budistični verski motiv, doživi razsvetljenje, vendar s krščanskim žrtvovanjem mogoče pridobi večno dušo nazaj, a le z dobrimi deli. To je tipičen *topos* mešanja različnih verskih motivov, morebitne relativizacije krščanskih motivov in hkratne evfemizacije.

O deklici, ki je stopila na kruh

Minila so mnoga leta od tedaj, ko je malo dekletce neutolažljivo jokalo zaradi 'uboge Inger', in tisti otrok je postal stara žena, ki jo je zdaj *Gospod* klical k sebi, in ravno v tistem trenutku, ko so vzniknile misli celotnega življenja, se je spomnila tudi, kako si kot majhen otrok ni mogla kaj, da ne bi bridko jokala ob poslušanju zgodbe o *Inger*. (Andersen 2005, 57)

Prekipevajoča misel se je prelila v glas, šibko čivkanje je bilo prava oda radosti, prebudila se je misel o dobrem dejanju in ptičica je vzletela iz svojega zavetja; v nebeškem kraljestvu so že vedeli, kaj to pomeni za ptico! (Andersen 2005, 59)

Gospod, kiliši tudi neslišno hvalnico črvička, je zaznal to hvalnico, ki se je dvigovala v miselnih akordih, kakor je psalm zazvenel v Davidovih prsih, še preden se je preliv v besede in glasbo. (Andersen 2005, 59)

Čez jezero leti čigra!, so vzklikali otroci, ko so videli belo ptico; zdaj se je spustila v jezero, zdaj se je dvignila proti jasnemu sončnemu nebu, ki se je tako bleščalo. (Andersen 2005, 60)

Ta Andersenova pravljica vsebuje verske krščanske (David, hvalnica, nebeško kraljestvo) in poganske motive (npr. literarni lik barjanke, vodnega bitja, ki živi v močvirju oz. morosti).

Palčica

Pravljica *Palčica* preko posebljenih literarnih likov tematizira in-doevropski motiv dogovorjenih porok – bogati krt in palčica (»Dobila

boš vendar čudovitega moža! Niti kraljica nima takega črnega žametnega krzna kakor on! Kuhinjo in klet ima polno. Raje se lepo zahvali Bogu zanj!« [Andersen 1998, 22]) in kast (zaprtih družbenih skupin) oz. motiv orientalskih porok (»Krt je že prišel, da odpelje Palčico; z njim naj bi živela globoko pod zemljo, nikoli več ne bi stopila na toplo sonce, ker ga ni maral. Uboga deklica je bila silno žalostna, želela se je posloviti od lepega sonca, ki ga je pri poljski miši smela opazovati vsaj s praga.« [Andersen 1998, 23])

V odlomku je nakazan motiv indoevropskih porok in prvič »opazovanje sveta vsaj s praga«, drugič »življenje s (črnim) krtom 'globoko pod zemljo'« in tretjič evropska poroka v višji družbeno-ekonomski razred »z zlato krono« in s spremembo identitete, ki je prikazana z novim imenom »Maja«, ker je prejšnje ime Palčica »grdo«, vendar ji novo ime oz. promocijo v višji razred podeli cvetlični angel, evfemizirana asociacija na patriarhat.

V pravljico so združeni verski liki (angel) in pravljичni liki (cvetlica) in Andersen ustvari nove literarne like, ki so v pravljici »na višji ravni« oz. imajo svojo pravljično funkcijo, kljub medbesedilnemu navezovanju na *Biblijo* in pravljice. Značilen primer je lik cvetličnega angela, ki ohranja moč domišljjskega in hkrati pravljičnega lika. Številne Andersenove pravljice se zaključijo s spremembo družbeno-ekonomskega statusa na višje.

'Ne boš se več imenovala Palčica!' ji je dejal cvetlični angel. 'To ime je grdo, ti pa si lepa. Klicali te bomo Maja!' (Andersen 1998, 25)

Pastirica in dimnikar

Tik poleg nje je stal majhen dimnikar, črn kakor oglje, tudi iz porcelana; bil je tako čist in urejen kot kdorkoli drug, dimnikarja je samo predstavljal. Mojster bi ravno tako lahko iz njega izdelal princa, ne bi bilo dosti razlike! Res prikupno je stal s svojo lestvijo, obraz pa je imel dekliško bel in rožnat. To je bila pravzaprav napaka, saj bi bil prav lahko malce sajast. Stal je čisto poleg pastirice. *Oba so postavili tjakaj, in ker sta bila že tako po-*

stavljena, sta se zaročila; bila sta kot ustvarjena drug za drugega, oba mlada, iz enakega porcelana in enako krhka. (Andersen 2005, 163)

'Dobila boš moža,' je dejal stari Kitajec, 'takega, za katerega si upam reči, da je iz mahagonijevega lesa, in potem boš gospa kozoroganadinpod-generalnapoveljniknarednica. Omaro ima polno srebrnine, v skrivnih predalčkih pa še kaj!'

'Nočem v mračno omaro!' je dejala mala pastirica. 'Slišala sem, da ima v njej že enajst porcelanastih žen!'

'Torej boš ti dvanajsta!' je odvrnil Kitajec. (Andersen 2005, 164)

Dimnikar in pastirička sta starega Kitajca tako ganljivo pogledala, bala sta se, da bo prikimal, ampak on tega ni mogel, bilo pa mu je neprijetno, da bi pripovedoval tujcu, da bo za vedno imel zakovico v vratu. In tako sta porcelanasta kipca ostala skupaj, blagosloвила pradedovo zakovico in se ljubila, dokler se nista razbila. (Andersen 2005, 169)

Andersen v različnih pravljicah tematizira indoevropski motiv dogovorjenih porok in kastnega sistema.

»To je žena zame!« si je mislil. »Nekoliko višjega stanu je od mene, ker stanuje v gradu, jaz pa imam samo škatlo, in še petindvajset nas je v njej, to vsekakor ni primeren dom zanjo! Vseeno se moram seznaniti z njo!«

Pri Andersenu se številne pravljice dogajajo na Kitajskem (*Pastirica in dimnikar*, *Slavec*) ter na Orientu (*Leteči kovček*). Na koncu pravljice *Pastirica in dimnikar*, kjer je porcelanasta figura »starega Kitajca« predstavljen v kontekstu Kitajske, imata *Dimnikar in pastirička* blagoslov za skupno življenje, »dokler se ne bosta razbila«.

Rdeči čeveljci

Pravljica *Rdeči čeveljci* je tudi antipravljica (Max Luthi), saj ima s stališča otrok nesrečen konec. Glavni literarni lik je deklita Karen, ki si želi imeti rdeče čeveljce, ki so po Andersenu simbol greha in grešnosti, po C. P. Estes pa ustvarjalnosti. Pri Andersenu so rdeči čeveljci v bist-

vu usodni za deklico, ker ves čas plešejo in se ne zaustavijo. V pravljici so pogosti verski motivi, pojavljajo se predvsem naslednji: angel, bog, božje kraljestvo, nebesa, greh, grešnik, molitev, večnost. Prevladujeta motiva greha, grešnosti in (srhljive) kazni – deklici rabelj odseka nogi.

Plesala je, plesala in zaplesala v temno noč. Čeveljci so jo nesli čez trnje in štrclje in popraskala se je do krvi; priplesala je na goljavo do samotne hiške. Vedela je, da v njej živi rabelj, in potrkala je s prstom po okenskem steklu ter zaklicala:

'Stopite ven! Stopite ven! Jaz ne morem noter, ker plešem!'

Rabelj pa je dejal: 'Kaj ne veš, kdo sem? Jaz sekam glave hudobnim ljudem in vidim, da moja sekira že podhrteva!'

'Ne odsekajte mi glave,' je prosila Karen, 'kajti potem se ne bom mogla pokesati za svoj greh! Pač pa mi odsekajte noge z rdečimi čveljci!'

Izrezljal ji je par lesenih nog in bergel, jo naučil cerkveno pesem, tisto, ki jo vedno zapojejo grešniki, ona pa mu je poljubila roko, ki je vihtela sekiro, in se odpravila čez goljavo.

'Dovolj sem pretrpela zaradi rdečih čveljcev!' je dejala. 'Zdaj grem v cerkev, da me bodo videli!'

Srce se ji je tako prenapolnilo s svetlobo, mirom in veseljem, da je počilo; njeno dušo so sončevi žarki ponesli k Bogu in nikogar ni bilo, ki bi še vprašal po rdečih čveljcih. (Andersen 2005, 226)

Senca

Ena izmed najkompleksnejših Andersenovih pravljic ima naslov *Senca*. V njej prevladujeta dva verska motiva, in sicer hvalnica in psalm. Za to pravljico je najprimernejša Heglova dialektika gospodarja in hlapca v evfemiziranem pravljичnem kontekstu in domnevno za otroke. Kontekst pravljice se osredotoča na »mladega in pametnega učenjaka iz hladnih krajev« in njegovo senco, s katero zamenjata identiteto. Torej

senca postane gospodar (učenjaka) in učenjak postane hlapec senci, senca pa se celo poroči z učenjakovo zaročenko. Pisatelj, ki je bral Hegla v nemščini, je tudi tematiziral senco in človeka brez sence. Ravno za ta del je značilen pluralizem interpretacij, senca je lahko simbol gospodarja in Heglove dialektike, lahko je simbol duše («Senca je telo duše,» kot piše O. Wilde), simbol vere, praznoverja, pedigreja, lahko usoda (fama), lahko freudovski id, ego in alter ego, lahko angel, saj ga senca obišče pred smrtjo, lahko je motiv Mefista ali prodaje duše hudiču.

Oba momenta sta bistvena; – ker sta najpoprej neenaka in nasprotna in se še ni podala njuna refleksija v enostno, sta kot dve nasprotni podobi zavesti; ena samostojna, ki ji je bistvo zasebstvo, druga nesamostojna, ki ji je bistvo življenje ali bit za neko drugo; ono je *gospodar*, to je *hlapec*. (Hegel 1998, 106)

V pravljичnem kontekstu lahko dialektiko gospodar – hlapec interpretiramo tudi kot pravljичni motiv prodaje duše hudiču (ATU 330⁸) ali Mefistov motiv.

Zavest sence (ali hlapčevska zavest po Heglu) se kaže kot resnica samozavedanja:

’Dobro, povedal vam bom,’ je dejala senca in sedla, ’vendar mi morate obljubiti, da kjerkoli v mestu se bova srečala, ne boste nikomur povedali, da sem bil vaša senca! Rad bi se namreč zaročil; z njo lahko bi preživel več kot eno družino!’ (Andersen 1998, 128)

Vpliv Heglove filozofije, predvsem dialektike gospodarja in hlapca, je izjemno zanimiv, vendar bo predmet enega izmed nadaljnjih člankov, ker je tema kompleksna in predstavlja poseben izziv, ravno prek motiva preobrazbe motiva duha (arabska pravljica *Ribič in njegov duh*, J. in W. Grimm: *Ribič in njegova žena*, H. C. Andersen: *Senca*, O. Wild: *Ribič in njegova duša*). Vpliv Heglove filozofije na O. Wilda, posebej na

8 ATU je mednarodna oznaka oz. akronim na podlagi priimkov treh folkloristov (Antti Aarne, Stith Thompson, Hans-Jörg Uther), ki so objavili mednarodno klasificiran indeks pravljичnih tipov (Uther 2011).

motiv duha, hudiča, sence, je predmet obširnega raziskovanja (Reader 2010; O'Keefe 2017).

V domnevno otroški pravljici pride do preobrata, senca in učenjak se zamenjata, senca se počloveči.

Sicer pa je bilo res nenavadno, kako se je počlovečila; nosila je povsem črna oblačila iz najboljšega črnega blaga, lakaste škornje in klobuk, ki ga je bilo mogoče tako zložiti, da so ostali le še oglavje in krajši, da sploh ne govorimo o nam že znanem: o obeskih, zlati verižici in diamantnih prstanih. Da, senca je bila res lepo oblečena in ravno zaradi tega je bila tako človeška. (Andersen 1998, 128)

Andersen preko sence, ki je tudi motiv antične oslove sence (Ezop), lahko pa slepi motiv (Max Luthi), ter Platonove razprave o posnemanju stvari – »posnemanje videza ali posnemanje resničnosti« (Sovre 1963, 39) – v pravljici za otroke tematizira, da cilj in namen pravljič ni »opevanje resničnosti«.

Slavec

Andersenova pravljica o slavcu se dogaja na Kitajskem, zato je možno najti t. i. slepe motive (M. Luthi) budizma, npr. duhovno življenje (angl. *inner spiritual life*), razliko med javnim in zasebnim, videzom in resnico. Ravno kitajski cesar, ki leži na smrtni postelji, najde ravnovesje med svojo notranjo in zunanjo naravo oz. pristno (slavec) in nepristno umetnostjo (mehanični slavec). Kitajski cesar se oddalji od notranjega bistva oz. prave umetnosti (slavca navadnega videza in pristne lepote) in jo zamenja za mehaničnega slavca oz. japonskega umetnega ptiča, ki ga lahko interpretiramo tudi kot umetno inteligenco ali glamurozen videz. Tu lahko prepoznamo Andersenovo stalnico in Platonovo razmišljanje: »Ali je za pesnike prostor v Državi?« Japonska umetna ptica je okrašena z diamanti, rubini, s safirji (motiv Orienta), potrebno jo je navijati in poje vedno eno in isto pesem (torej umetnik po naročilu, prednost videza pred resnico). Ko se kitajski cesar poslavlja od življenja, pride njegova duša v obliki slavca, pristnega umetnika, simbol za notranje življenje, ki je lahko budistični verski motiv.

Umetni ptič zapoje triintridesetkrat, kar je krščanski verski motiv, ki se medbesedilno navezuje na Platonovo razpravo o videzu in resnici, posnemanju in posnemanju posnemanja.

Z motivom slavca in mehničnega slavca pisatelj tematizira Platonov portret rapsoda, saj je tudi japonski ptič z diamanti, rubini in s safirji podoben rapsodu, saj ni izviren pesnik kot slavec, ampak je le recitator, ki poje po naročilu.

Zmerom je čedno oblečen, zmerom nališpan in nakičen: tako skuša z bleščočim zunanjim videzom zakriti notranjo praznino. Kadar recitira na vzvišenem odru, mu glavo krasi zlat venec, in okrog njega je zbrana množica ... (Sovre 1963, 97)

Tudi Andersenov umetni slavec je okrašen s srebrom in zlatom.

V zaključku pravljice *Slavec* je prepoznati Aristotelovo definicijo tragedije oz. umetnosti, ki v prisposodbi slavca tematizira umetnino in pravi: »Umetnina, ki z vzbujanjem sočutja in strahu doseže očiščenje teh občutij.« (Sovre 1963, 105) Saj se tudi kitajski cesar s pomočjo pristne umetnosti, notranje bogatega duhovnega življenja, od katerega se je oddaljil, potem ponovno vrne k sebi preko pesmi ali umetnosti slavca.

Kitajski cesar ob poslušanju petja slavca vzkligne: »Ljubi bog, kako lepo!« (Andersen 1998, 56) Tudi v liku revne deklice, ki nese ostanke hrane z (bogate cesarjeve) mize ubogi bolni materi, lahko najdemo slepi motiv budistične karme – da dobra dejanja vplivajo na usodo, zato je morebiti slavca mogoče interpretirati kot utelešenje dobrih dejanj? Pojavljajo se indoevropski (slepi) motivi: krava (sveta žival), voda (močvirje, [cesarjeve] solze ob notranji lepoti in moči umetnosti ali slavčevega petja), dobra dejanja (karma, ko Andersen omeni na Kitajskem »cerkvene zvonove, kaplana«). Andersen zapiše tudi »bog« (z malo začetnico), kar je tipičen primer mešanja različnih verskih motivov v pravličnem kontekstu, in to za otroke.

Snežna kraljica

Najkompleksnejša je pravljica *Snežna kraljica*: *pravljica v sedmih zgodbah*, v kateri je veliko verskih motivov, npr. angel, bog, božje kral-

jestvo, nebesa, hvalnica, psalm, molitev, večnost, vendar so prisotni tudi motivi iz različnih verstev. Že v prvi zgodbi je najti motiv iz Hafisove pesmi, ki temelji na teoriji fraktalov:

Hafis

Ko se nekoč bo moje srce
na tisoč koškov zdrobilo,
videlo boš, drago dekle,
da sleherni drobec ljubi,
kot tisoč src bi ljubilo.
(Kovačič 2014, 35).

[V]se je zakuhal zloben coprnik; da,
bil je eden najhujših, bil je sam 'zlo-
dej'. Nekega dne je bil še posebej
dobre volje, ker je izdelal ogledalo,
ki je imelo to lastnost, da se je vse
dobro in lepo, kar se je v njem zrcal-
lilo, tako skrčilo, da ni skoraj nič os-
talo, kar pa je slabo in ničvredno, je
še bolj udarilo na plano in postalo le
še hujše.« (Andersen 1998, 271)

Potem pa so hoteli poleteti še v sama nebesa, da bi se ponorčevali iz angelov in Boga; tedaj pa je ogledalo od režanja tako strahotno zadrhtelo, da jim je ušlo iz rok in zgrmelo na zemljo, kjer se je razletelo na stotine, milijone, bilijone in še več koscev. In prav zaradi tega je bila nesreča le še večja kot prej; nekateri drobci namreč niso bili večji od pšeničnih zrn in ti so poleteli okoli širnega sveta, in komur so prileteli v oko, so tam tudi obtičali. In potem so taki ljudje videli vse narobe ali pa so imeli oči samo za napake, kajti vsak še tako majhen drobec ogledala je imel enako moč kot celo ogledalo; nekaterim ljudem se je tak majhen drobec ogledala zadržalo celo v srce, to pa je bilo sila strašno, saj je tako srce postalo podobno kepi ledu. Posamezni kosi ogledala so bili tako veliki, da so jih uporabili za okenska stekla, a skozi taka okna ni bilo vredno videti svojih prijateljev; nekateri koščki so se znašli v očalih in prav nič dobrega se ni izcimilo, kadar so si ljudje taka očala nadeli, da bi videli prav in da bi bili pravični. (Andersen 1998, 272)

To je tipičen primer medbesedilnosti različnih verskih motivov, krščanskih (»Potem pa so hoteli poleteti še v sama nebesa, da bi se ponorčevali iz angelov in Boga; tedaj pa je ogledalo od režanja tako strahotno zadrhtelo, da jim je ušlo iz rok in zgrmelo na zemljo, kjer se je razletelo na stotine, milijone, bilijone in še več koscev.« [Andersen 1998, 272]) in orientalskega motiva iz Hafisove pesmi, ko se srce raztrešči na tisoč

koščkov, vsak košček pa ima podobnost (lastnost) celote ali je slep verski motiv večnosti.

V *Snežni kraljici* se poleg verskih (angel, bog, božje dete, božje kraljestvo, nebesa, hvalnica, psalm, molitev, večnost idr.) in indoevropskih (svila) pojavljajo še matematični motivi (aritmetika, dva, tisoč, milijon, bilijon, sto, dvajset, kilometer, snežinke): »Gerda se je še spominjala, kako velike in umetelne [snežinke] so bile videti, ko jih je opazovala pod povečevalnim steklom, te pa so bile seveda čisto drugače velike in strašljive – bile so žive, bile so predstraža snežne kraljice in najnenavadnejših oblik. Nekatere so bile podobne odurnim ogromnim ježevcem, druge kolobarjem prepletenih kač, ki iztezajo glave, tretje spet majhnim debelim medvedkom s sršečo dlako, vse pa so bile bleščeče bele, vse snežinke so bile žive.« (Andersen 1998, 299)

Deklica Gerdica v snežnem kraljestvu, ki je kombinacija orientalskega motiva delca, ki ima lastnost celote (snežinka ima lastnost Snežne kraljice), moli očenaš, zrak iz njenih ust zaledeni in se spremeni v svetle angele s čeladami, ki prebadajo grozljive snežinke. To je tipičen topos prepletanja različnih verskih motivov in redefinicije krščanskih motivov angelov, ki v tej pravljici postanejo vojaki, ki prebadajo grozljive snežinke. Le-te se ponovno razletavajo na stotine koscev, kot srce v Hafisovi pesmi, zrcalo na začetku pravljice. Angeli »božajo noge in roke« deklici Gerdici. Božanje angelov oz. otrok je tudi tipičen primer Andersenove erotizacije podobe otroka in angela.

Deček Kaj se nahaja v kraljestvu Snežne kraljice, le-ta pa je predstavljena kot nečustvena oseba. Deček iz vzorčkov sestavlja besede – večnost. V motivu ledenega kraljestva lahko prepoznamo antični Had, ki je prilagojen kulturnim razmeram na Danskem, Laponskem in Finskem ter severnemu siju, ki je eksplicitno omenjen v pravljici.

Andersen ženskam pogosto pripisuje nesposobnost ljubiti, tudi Snežni kraljici. V pravljici z naslovom *Metulj* lahko v besedilu za otroke prepoznamo kontekst za odrasle in značilno pisateljevo kodiranje: moški literarni lik (metulj) v bordelu, ki izbira med cveticami (marjetica ali Marguerite, ljubke, male birmanke, jablanov cvet, grahova cvetka, ge-

orgina, rožlin, kodrasta meta, kovačnik, vetrnice, vijolice, bele narcise, lončnice, lipov cvet, tulipani).

Metulj si je zaželel, da bi imel družino: seveda si je želel eno drobnih, pristrčnih cvetlic. Začel se je ogledovati: vse do ene so mirno in resno se dele na svojih stebelcih, kot se pač spodobi za dekleta, ki še niso zaročena. (Andersen 1998, 92)

Kot vsi mladi možje je tudi on pogledoval za starejšimi dekleti. (Andersen 1998, 92)

Bržkone je to tako, kot bi bil poročen; ujameš se. S temi besedami se je tolažil. (Andersen 1998, 96)

V *Snežni kraljici* Andersen tematizira tudi dobra dejanja deklice Gerdice, ki s krščanskim budističnim motivom (karme) od hudobne Snežne kraljice »odkupi« dečka Kaja. Pri pisatelju je zaznati pasivnost deških literarnih likov, tudi deček v pričujoči pravljici sam »ni kriv«, da ga sta ga usodno zadela koščka hudičevega zrcala (v oko in srce), torej ga Andersen razbremeni odgovornosti, zato pa je deklica, ki jo zaznamuje tudi z rdečimi čevlji, ki simbolizirajo greh, bolj obremenjena in s pobožnostjo, ponižnostjo in hvaležnostjo, ki ji jo je pisatelj pripisal, »osvobodi« dečka iz ledenega kraljestva Snežne kraljice. Andersen deklici pripiše zaupanje v boga, božjo previdnost – zanimivo, tega ne pripiše niti dečku niti liku vojaka v *Vžigalniku* niti cesarju v *Cesarjevih novih oblačilih* ipd.

Najpogostejši verski motivi v Andersenovih pravljicah

1. Bog (*Divji labodi*: »Tedaj se ji je zazdelo, da so se veje nad njo razmaknile in da jo je pogledal Bog s svojimi blagimi očmi, iznad njegove glave in izpod rok pa so pogledovali angelci.« [Andersen, 1998, 72]);
2. božje kraljestvo (*Mala morska deklica*: »Čez tristo let bomo takole poleteli v božje kraljestvo!« [Andersen 1998, 55]).

3. greh (*Rdeči čevlji*: »Ne odsekajte mi glave,« je prosila Karen, »kajti potem se ne bom mogla pokesati za svoj greh! Pač pa mi odsekajte grehe z rdečimi čevlji!« [Andersen 1998, 224]);
4. grešnik (*Vžigalnik*: »Soldat je že stal na odru, ko pa so mu hoteli natakniti vrv okoli vratu, je dejal, da so še vedno dovolili grešniku izpolnitev nedolžne želje, preden ga usmrtijo.« [Andersen 1998, 183]);
5. hvaležnost (*Snežna kraljica*: »Če se boste kdaj povzpeli do visokih časti, upam, da se me boste spomnili s hvaležnostjo v srcu!« [Andersen 1998, 289]);
6. molitev (*Sopotnik*: »Potem pa je sedel, sklenil roke in zmolil večerno molitev.« [Andersen 2005, 72]);
7. nebesa (*Ole Lahkonoček*: »Naj Bog te, angela, blagoslovi, ki poslala so ga nebesa.« [Andersen 2005, 211]);
8. ponižnost (*Ajda*: »Žito je prav lepo uspevalo, in težje ko je bilo klasje, globlje se je v pobožni ponižnosti pripogibalo.« [Andersen 2005, 113]);
9. smrt (*Rajski vrt*: »'Saj tudi bo!' je rekla smrt; to je bila čvrsta starka s koso v roki in veliki črnimi krili. [...] Če bo slabih misli in njegovo srce polno greha, se bo s krsto pogreznil globlje kot raj.« [Andersen 2005, 112]);
10. večnost (*Mala morska deklica*: »Ljudje pa imajo dušo, ki živi večno, živi tudi še potem, ko se telo spremeni v prah; povzpne se v čisti zrak, k vsem tistim bleščečim zvezdam!« [Andersen 1998, 44]);
11. grob (*Sopotnik*: »Ampak najprej je za očetov grob izrezljal velik lesen križ in ko ga je odnesel tja, je bil grob že okrašen s peskom in cvetjem; zanj so poskrbeli neznani ljudje, kajti dragega pokojnika so imeli vsi zelo radi.« [Andersen 2005, 70]);
12. žrtvovanje (*Mala morska deklica*: »Dejal je, da se je dekle zapisalo svetišču, nikoli ne bo stopilo iz njega, ne bosta se več videla, jaz pa sem pri njem, vsak dan ga vidim, skrbela bom zanj, ga ljubila, zanj žrtvovala življenje!« [Andersen 1998, 51]).

Poleg krščanskih motivov v pravljicnem kontekstu, ki dobijo nov kontekstualni pomen, Andersen uporablja tudi poganske motive, npr. ajdo, barjanko, feniks, medico ipd. Uporablja tudi metalizacijo (srebro,

zlato), mineralizacijo (biser, diamanti ...), kar je orientalskega in pogan-skega (jantar) izvora.

Zaključek

Verski motivi se v obliki motivov, motivnih drobcev ali slepih moti-fov (Lüthi 2011) pojavljajo v številnih Andersenovih pravljicah, ne le v obravnavanih, ki predstavljajo model klasične avtorske pravljice, zato so nekatere njegove pravljice tudi antipravljice (Lüthi 2011), ker imajo nesre-čen konec. Pogosto v njih nastopajo ženski literarni liki, npr. v *Deklici z vžigalicami*, kjer je agonija umiranja in smrti prikazana kot »srečen do-godek«, kar je pravzaprav kupovanje odpustkov za literarne like, ki hodi-jo na Silvestrovo, ob bogato obloženih mizah, božičnih jelkah ipd., mimo umirajočega otroka, ki se jim sicer smili, vendar ničesar ne naredijo zanj. Na koncu sledi evfemizirana tolažba kot izgovor za nedejavnost, češ da je »umrla z nasmehom na ustnicah« in da je »šla na lepši in boljši svet«, kar je krščansko pojmovanje, četudi Andersenovo pravljico berejo onkraj različ-nih verstev. Tudi *Mala morska deklica* je krščanska Andersenova pravljica, ki vsebuje žrtvovanje žensk za moške (iz višjega družbeno-ekonomskega sloja), z zaključkom v smeri budizma: da ji bodo njena dobra dejanja oz. dobra dejanja otrok bralcev pomagala, da ne bo umrla v naslednjih tristo letih. Najkrutejša je pravljica *Rdeči čeveljci*, v kateri deklici Karen rabelj odseka obe nogi, nakar le-ta hodi v cerkev po pokoro.

Dvojna merila je opaziti za ženske (viktimizacija) in moške literar-ne like, npr. v pravljici *Vžigalnik*, kjer vojak po načelu »cilj opravičuje sredstvo« mori (umori čarovnico, češ da je hudobna, grda, stara), krade (ukrade čarobni rekvizit), laže (kralju, kraljevi hčerki), ustrahuje (s psi) ipd. in na koncu napreduje v najvišji družbeni in ekonomski razred.

Andersen tematizira verske motive, npr. v pravljici *Rajski vrt*:

Zakaj je vendar Eva utrgala sad z drevesa spoznanja? Zakaj je Adam je-del prepovedani sad? Če bi bil jaz na njegovem mestu, se to ne bi zgodilo! Greh nikoli ne bi prišel na svet! (Andersen 2005, 97).

Andersenova pravljica *Leteči kovček* se motivno-tematsko navezuje na kulturne in verske motive Orienta, za razliko od kulturne in verske motivike v *Snežni kraljici*.

Andersen uporablja verske motive iz Egipta (piramida, sfinga), pogsanske motive (ajda, jantar, medica), medbesedilno prepleta orientalske (slepe) motive (biser, diamanti, srebro, svila, zlato, zofa ipd.), tudi antične alegorije (Radost, Sreča, Žalost), dogajalni prostor in čas (Italija). Pogosti so kulturni in verski motivi: čaj (*Bezgovna mamka*, *Snežna kraljica*, Turčija), feniks (Egipt), kava (*Bezgovna mamka*, *Slavec*, *Snežna kraljica*), leteči kovček, pisane/travnate preproge (Orient), piramida, puščava (Egipt), sfinga (Egipt, *Srečine galoše*: »Vsako truplo je sfinga nesmrtnosti.«) (Andersen 2005, 216). Fascinacija nad orientom je vidna tudi v strukturi pripovedovanje pravljič, kjer je očiten Šeherezadin motiv (*Ajda*, *Bezgovna mamka*, *Jelka*, *Leteči kovček*, *Snežna kraljica* idr.).

Zanimivo je tudi, da je Andersen uporabljal tudi manj znane like iz skandinavskega ljudskega izročila. Prvi primer je barjanke – literarni lik barjanke se pojavlja v pravljici *O deklici, ki je stopila na kruh*. Opisana je kot tista, »ki vari pivo« in je »teta malim škratovkam«: »(O) barjanke pa ljudje vedo le toliko, da kadar poleti puhti od travnikov, je to zaradi barjanke, ki vari pivo.« (Andersen 2005, 50). Drugi primer je lik ležetrudnika, nočnega ptiča, znanega po nenavadnem oglašanju in tihem letu, zaradi česar se lahko zelo približa ljudem. Po ljudskem verovanju naj bi se duh, ki so ga ravnokar izgnali, naselil v ležetrudniku (Andersen 2005, 227).

Verski motivi se prepletajo z motivi iz praznoverja, šeg in vraževanja, npr. duh, hišni škrat, močvirske vešče, povodni mož, morski kralj, morska deklica, trinogi konj,⁹ troli, »svinja iz groba«,¹⁰ škrti, vešče, vile, vilinke, vilinji kralj, žalik žena – *Vilinja gora*:

Najprej je treba povabiti morskega povodnega moža in njegove hčere, ki se sicer ne zmenijo dosti za obiske na suhem, vendar jim bomo pripra-

9 Silvana Orel Kos: »Trinogi konj, po ljudskem verovanju trinogi (brezglavi) konj, ki napoveduje smrt.« (Andersen 2005, 227)

10 Silvana Orel Kos: »Svinja iz groba – duh svinje, ki so jo živo zakopali in napovedu- je smrt.« (Andersen 2005, 227)

vili mokre skale ali še kaj boljšega, tako mislim, da tokrat vabila ne bodo mogli odkloniti. Prav tako morajo priti prvorazredni troli z repi, rečni povodni mož in hišni škrtati. Potem sem razmišljala, da ne smemo pozabiti svinje iz groba, trinogega konja in cerkvenega škrtateljca; resda spadajo k duhovščini, ki ni našega rodu, a taka je pač njihova služba. Naši bližnji sorodniki so in tudi velikokrat nas obiščejo! (Andersen 2005, 183)

V Andersenovih pravljicah je najti tudi kritiko krščanstva: »Za posledek pa so si izbrali zarjavele žeblje in steklo iz cerkvenih oken« (Andersen 2005, 183); »Povzpел se bom na cerkvene zvonike in preveril, ali cerkveni škrtaljšci loščijo zvonove, da bodo lepo zveneli« (Andersen 2005, 219);

Slišala sta duhovnikovo petje in videla divjake, kako plešejo ob zvokih bobnov in piščali iz kosti. Mimo so plule egiptovske piramide, segajoče v oblake, prevrnjeni stebri in sfinge, napol zakopani v pesem. Nad severnimi ledeniki se je svetlikal polarni sij, to je tak ognjemet, da mu ni bilo para. (Andersen 2005, 109)

Andersen pogosto ubesedi nezavedno v jeziku, tudi hipokrizijo vernih meščanov, ki hkrati hodijo v bordele in cerkev, tako kot je delal tudi sam. V pravljici z naslovom *Metulj*, ki je napisana v jeziku simbolov in tretji osebi ednine, opisuje literarni lik *Metulja*, ki je vedno pisan poševno, ki si išče »družico« in si med cveticami izbira »zaročenko«. Pravljica je dvojno kodirana – tekst za otroke, kontekst za odrasle –, pomenljiv je predvsem prizor *Metuljev* izbor (vseh sedemnajst ženskih literarnih likov je napisanih z malo začetnico, razen »madam« *Marguerite*). Na podlagi poznavanja pisateljevega življenja in dela je razvidno, da je pravljica paralelizem z njegovim življenjem oz. dokumentiranim obiskovanjem bordelov, npr. v poglavju *V pariških bordelih* zapiše v dnevnik, da so »pariški bordeli manj nevarni od neapeljskih« (Andersen 2005, 292), angl. »*At a Brothel in Paris*« (Andersen 2005, 488, 291).

Namesto Eve iz Biblije nastopa vila, namesto Adama princ, kar je tipično za Andersena, ki verske like zamenjuje s pravljličnimi, zato prihaja do medbesedilnega prepletanja verskih in pravljličnih bitij.

'Vse je odvisno od tebe!' je odgovorila vila. 'Če se ne boš, kot se je Adam, prepustil skušnjavi in storil prepovedano, boš vedno ostal tukaj?' 'Niti do taknil se ne bom jabolk z drevesa spoznanja!' je odvrnil princ. (Andersen 2005, 109).

V pravljici *Vilinja gora* najdemo številne verske motive iz ljudskega izročila, ki so mešanica poganskih motivov, pravljичnih motivov, vražerj in skandinavske mitologije (npr. ležetrudnik).

Andersen je iz že znanih verskih in pravljичnih motivov ustvaril nov pravljичni model, ki se imenuje model avtorske in/ali klasične pravljice. V nekaterih pravljicah prevladujejo verski motivi (*Rdeči čeveljci*), v drugih orientalski (*Leteči kovček*), v nekaterih ljudsko verovanje in praznoverje (*Vilinja gora*), v drugih ideologija (*Cesarjeva nova oblačila*). Andersen je napisal sedemdeset knjig za odrasle, a znan je predvsem po knjigi pravljic, v katerih se v izvirnem mozaiku prepletajo njegova biografija, domišljija in različna verovanja.

VIRI IN LITERATURA

- Andersen, Hans Christian. 1863. *Kitica Andersenovih pravljic*. Poslovenil Fran Erjavec. V Celovcu: J. Leon. .
- . 1923. *Andersenove pripovedke: za slovensko mladino priredila Utva [ps.]*. V Ljubljani: Zvezna tiskarna in knjigarna.
- . 1940. *Sedem Andersenovih pravljic za šegave modrijane in modrijančke*. Prevedel Mirko Košir, ilustriral Hinko Smrekar. Ljubljana: Založba »Sila«.
- . 1998. *Andersenove pravljice 1*. Zbirka Velike slikanice. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- . (1847) 2002. *The True Story of My Life*, 1847. New York: Cambridge University Press.
- . 2005. *Andersenove pravljice 2*. Zbirka Velike slikanice. Ljubljana: Mladinska knjiga. c
- . 2010. *Andersenove pravljice*. Naslikala Marija Lucija Stupica, iz danščine prevedla Silvana Orel, spremno besedo napisala Judita Krivec Dragan. Zbirka Velike slikanice. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Andersen, Jens. 2005. *Hans Christian Andersen: A New Life*. Woodstock, NY; London: Overlook Duckworth.

- Avguštin, Maruša. 2005. »Slovenski ilustratorji Andersenovih pravljic.« *Otrok in knjiga* 32 (63): 84–92.
- Biblija.net: Sveto pismo na internetu. s. d. *Slovenski standardni prevod 3*. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- Blažič, Milena Mileva. 2005. »Spremna beseda.« V Hans Christian Andersen, *Pravljice: druga knjiga*, Zbirka Veliki pravljničarji, 231–37. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bøggild, Jacob. 2006. »Reflections of Kierkegaard in the Tales of Hans Christian Andersen.« *Kierkegaard Studies: Yearbook 2006*, ur. Hermann Deuser in Niels J. Capelorn, 68–82. Berlin; New York: De Gruyter.
- Hegel, Georg W. F. 1998. *Fenomenologija duha*. Prevod in aparat Božidar Debenjak. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- Kierkegaard, Soren. (1838) 1962. »Af en endnu Levendes Papirer.« V *Samlede Vaerker*, Bind 1, 58–66. Kopenhagen: Gyldendal.
- Kosovel, Srečko. 1964–1977. *Zbrano delo*. Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. Uredil Anton Ocvirk. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kovačič, Pšenica. 2014. *Slikopesmi: [izbor pesmi za (ne)besedno branje za mlade+]*. 1. izd. Ljubljana: Rokus Klett-
- Krivec Dragan, Judita. 2010. »Ko v somraku luna zablesti.« V Hans Christian Andersen, *Andersenove pravljice*, Zbirka Velike slikanice, 119–23. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Lüthi, Max. 2011. *Evropska pravljica: forma in narava*. Ljubljana: Sophia
- O’Keefe, Katherine. 2017. »Oscar Wilde and G. F. Hegel: The Wildean Fairy Tale as Postcolonial Dialectic.« V *Philosophy and Oscar Wilde*, ur. Michael Y. Bennett, 167–89. New York: Palgrave Macmillan.
- Reader, Simon. 2010. »Oscar Wilde's Notebook on Philosophy.« *The Canadian Journal of Irish Studies* 36 (2): 21–31.
- Sovre, Anton. 1963. *O pesništvu: Homer, Hesiodos, Anonymus, Platon, Aristoteles, Horatius*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Uther, Hans-Jörg. 2011. *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography, Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*, 3 volumes. 2. izdaja. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia = Academia Scientiarum Fennica.
- Vrečko, Janez. 2011. *Srečko Kosovel*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Zipps, Jack. 2006. *Why Fairy Tales Stick: The Evolution and Relevance of a Genre*. New York; London: Routledge.